

Református nőnevelés a két világháború között Szabó Magda regényei tükrében

PAKSI LÁSZLÓ

Magyarországon a református egyház a protestantizmus legerősebb városaiban hozott létre nőnevelő intézményeket, amelyek a már meglévő református kollégiumok mellett az egyházmegye irányítása alatt jöttek létre (Debrecen, Pápa, Sárospatak stb.).

A két világháború közötti kormányok oktatáspolitikája révén jelentősen átalakult a korábban létrejött oktatási rendszer. Ezek a folyamatok nem kerültek el a felekezetek irányítása alatt álló intézményeket sem. Ennek az időszaknak az oktatáspolitikai törekvései és a trianoni Magyarország lehetőségei, céljai mind befolyásolták a kor nevelését, ezen belül is a nőnevelést. A vizsgált téma a 20. század első felében a női egyenjogúságért folytatott harcok szempontjából sem elhanyagolható, mert ebben az időszakban sikerült a nőknek olyan – korábban nem, vagy csak részben meglévő – jogokat kivívniuk, amelyek a társadalom teljes jogú tagjává tette őket.

Nőnevelésünk a 19. század végéig

A nőnevelést támogató széles körű társadalmi mozgalom igényét mutatja az is, hogy az 1806-ban kiadott második Ratio Educationis már nyomatékosan ajánlja elkülönített leányiskolák felállítását. Ez az első tanügyi rendelet Magyarországon, amely az elkülönítetten megszervezett leánynevelés kérdésével foglalkozik. (*Pukánszky*, 2006. 123. o.) Korábban a hazai intézményes neveléshez kapcsolódóan külön nem volt szó a lányok neveléséről.

A 19. század elején a leánygyermek nevelésére elsősorban a katolikus nőnevelő szerzetesrendek – mindenekelőtt az angolkisasszonyok – vállalkoztak. Emellett némelyik vallásfelekezet népiskolákat is alapított a lányok számára. A leánynevelés elsődleges célja a családanyai és gazdaasszonyi szerepre való felkészítés volt.

Az 1845-ben megjelent *Magyarország elemi tanodáinak szabályzata* minden fiúnak és leánynak kötelezővé tette az alsó elemi iskola két osztályának elvégzését. Ezt a két osztályt a gyerekeknek 6-12 éves koruk között kellett elvégezniük, tehát hat év állt rendelkezésükre két osztály elvégzésére, ahol a legalapvetőbb ismeretek elsajátítására került sor.

A szabadságharcot követően a centralizáció eredményeként a tankerületek és a mellettük működő iskolatanácsok közvetlenül Bécsből kapták az utasításokat. Az iskolatanácsokon keresztül az iskolai élet irányításába a Habsburgok bizalmát élvező katolikus egyház jelentős szerepet kapott. A protestáns egyházak iskolái ezért

hátrányba kerültek: a bécsi kormányzat megvonta tanügyi autonómiájukat, az iskoláik állami felügyelet alá kerültek. (*Mészáros – Németh – Pukánszky*, 2003. 303. o.)

Az 1868-as népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. tc.) létrehozta a polgári iskolát, amely a lányoknak négy éves képzést írt elő. A polgári iskolában tanítandó tantárgyakat a polgári életforma szükségletei alapján állították össze. A polgári fiúiskolák tantárgyai között helyet kapott a „hittan, anyanyelv és más hazai nyelv, számtan és mértan, történelem, földrajz, természetrajz, fizika, kémia, statisztika, könyvvitel, mezőgazdaság és ipartan, jog, rajz, szépírás, ének és testgyakorlás. A lányok négy év alatt – a fiúkéval megegyező tantárgyak mellett – női kézimunkát, kertészetet és háztartástant is tanultak”. (*Mészáros – Németh – Pukánszky*, 2003. 311. o.) Ezek mellett rendkívüli tárgyak is szerepeltek a polgári fiú- és leányiskolák tantervében: a latin, a francia és az angol nyelv, vagy a zene.

Ugyanez a törvény rendelkezett a tanítónőképző intézetekről is. A tanítónőképzőkben az oklevél megszerzésének feltétele között a sikeres záróvizsgán túl 1-2 évi gyakorlat is szerepelt, ám ezt a tanítónők esetében gyakran elengedték. (*Kiss*, 1929. 21-22. o.) A törvény eredményeként az első világháború végéig 8 állami, 22 római katolikus, 2 görög katolikus, 2 görögkeleti, 5 református és 2 evangélikus tanítónőképző intézetet hoztak létre. (*Pukánszky*, 2006.127. o.)

A század második felében még mindig hiányoztak azok az iskolák, amelyek a polgárság lánygyermekéi előtt megnyitotta volna az utat a felsőoktatás felé. Az 1870-es évektől egyre jobban terjedtek a hat évfolyamos felsőbb leányiskolák: az 1894/95-ös tanévben 4185 tanulóval, az 1899/1900-as tanévben pedig 27 iskola 4902 lánytanulóval működtek. (*Felkai*, 1984. 45. o.)

Nőnevelésünk a 20. század elején

A 19. század végi oktatáspolitikai intézkedéseknek köszönhetően 1910-ben már 50 093 leány járt polgári iskolába. Az egyes iskolatípusokat a középiskolákról szóló 1924. évi XI. tc. elfogadásának évében, az 1924. június 24-i 80.000 sz. tantervi rendelet az alábbi profilokra alakította ki: A gimnázium a reform értelmében elsősorban a történelmi kultúrát közvetítette. Műveltségi anyagának középpontjában a görög és a latin nyelv állt, vagyis alapvetően a humanisztikus műveltség. A reál-gimnázium főtengelyébe is a latin, de mellette a modern nyelvek és irodalmak oktatása került, a reáliskola pedig a modern nyelvek és irodalom, valamint a természettudományi, főként a matematikai műveltséget kívánta biztosítani. (*T. Kiss*, 1998. 88. o.)

A törvény által lehetővé vált a középosztály gyermekeinek óvatos áttelése a reál-gimnáziumokba. Amíg az 1922/23-as tanévben 34 403 tanuló járt gimnáziumba és 8103 reáliskolába, az 1924/25-ös iskolaévben már csak 12 157 gimnáziumi tanuló volt 25 166 reál-gimnáziumi és 8854 reáliskolaival szemben. Tíz év múlva, az

1933/34-es tanévben, 13 480 tanuló járt gimnáziumba, 29 218 reálgimnáziumba és 6822 reáliskolába. (*Tar*, 1983)

A leány-középiskola megreformálásának a szükségessége már az 1920-as évek legelején felmerült. Elvileg három nyolcosztályos középiskola létezett Magyarországon. A négyosztályos alsó tagozatra leánygimnázium, felső leányiskola és felső kereskedelmi iskola épült. Érettségit azonban, és ez által továbbtanuláshoz való jogot csak a leánygimnázium adott, ezért a másik kettő sorvadásnak indult, valósággal megszűnt. (*T. Kiss*, 1998. 89. o.)

Az 1926. évi XXIV. tc. alapján megkezdődött a leány-középiskolák átszervezése. A reform alapelvei a következők voltak: Többféle leányközépiskola-típust szükséges létrehozni; mindegyik intézmény egyformán jogosítson egyetemi-főiskolai tanulmányok folytatására; a tanítandó tantárgyak kiválasztásában figyelembe kell venni a női személyiség jellemző jegeit. A törvény szerint a leány-középiskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös, és nemzeti szellemben magasabb általános műveltséghez jutassa, és képessé tegye az egyetemi és főiskolai tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára.

A törvény két leányközépiskola-típust hozott létre: a leánygimnáziumot és a leányliceumot. A leánygimnázium főként a latin és modern nyelvi és irodalmi tanulmányok segítségével, a leányliceum pedig elsősorban a modern nyelvek és irodalmak alaposabb tanításával kívánta a közös nemzeti tárgyakon kívül a kitűzött célt elérni. A törvény az említett két leány-középiskola mellett még egy harmadikat is létesített: a leánykollégiumot. Ez nem volt középiskola, csupán „középfokú intézmény”. A törvény megfogalmazása szerint a leánykollégium vallásos és nemzeti szellemű, magasabb általános műveltséget nyújt tanulóinak, és főként a nők sajátos hivatására, családi és társadalmi szerepére helyezi a hangsúlyt. A leány-középiskola tanterve 1927-ben jelent meg, a tantervi utasításokat 1930-ban adták ki. (*Mészáros*, 1988. 113. o.)

A Bethlen-kormány kultuszminisztere, Klebelsberg Kunó nevéhez kötődő nőnevelési reform kezdő lépést jelentett a középosztályon belül is a nők tanulási egyenjogúsítása felé. A törvényben azonban az is szerepelt, hogy a miniszter a leányoknak egyetemi karra, illetve főiskolára történő felvételét rendeleti úton korlátozhatja. Később Klebelsberg élt is ezzel a jogával: a 63.000/1927. sz. rendeletével a tudományegyetemen, a műegyetemen, a jogakadémiákon és az egyetemi közgazdaságtudományi karokon korlátozta a nők felvételét.

Magyarországon az 1932/1933-as tanévben összesen 159 középiskola volt. A leány-középiskolák közül a gimnáziumok száma 21, közülük 3 állami, 2 városi, 10 katolikus, 3 protestáns, 1 izraelita és 2 egyesületi iskola. A leányliceumok száma 21, közülük 7 állami, 3 városi, 3 katolikus, 4 protestáns, 1 egyesületi és 3 magániskola. (*A magyar középiskolák... 1933*) Az adatok jól mutatják, hogy még az 1930-as években is a lánynevelő intézmények száma jelentősen elmaradt a fiúk nevelését, oktatását biztosító intézményekétől.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1923-ban elrendelte az ötosztályos tanítóképzést, megemelve ezzel a korábban csak négy éves képzési időt. Ennek ellenére a tanítóképzők hallgatóinak létszáma nem csökkent, hanem növekedett. Az 1928/1929-es tanévben 3277 férfi és 4788 nő tanítójelölt volt. Az 1932/1933-as tanévre ez 3455, illetve 6563 főre emelkedett. (Szakál, 1934. 130. o.)

A tanítóképzés sajátos specializálódását jelentette a református lelkésztanító-képzés. Bevezetésére azért volt szükség, mert több olyan református község volt az országban, amely nem volt képes eltartani a lelkészt és külön egy tanítót is. Ezekben a községekben a lelkésztanítók töltötték be mindkét tiszteket. A teológushallgatók a lelkészképzésükkel egy időben szerezték meg a tanítói hivatásukhoz szükséges ismereteket is a pápai állami és a sárospataki református tanítóképző-intézetek valamelyikében.

Az egyházi iskolák helyzete a két világháború között

Az első világháborút követően minden egyház igyekezett korszerűsíteni iskoláit, valamint emelni a képzés színvonalát. Több oktatással és karitatív tevékenységgel foglalkozó katolikus rend telepedett meg Magyarországon, amely következtében kétszeresére nőtt az apácák száma. (Vö. Kósa, 2006. 525. o.) Ezzel egy időben a betegápolással és gyülekezeti munkával foglalkozó evangélikus és református diakonisszák tevékenysége is kiszélesedett.

A társadalmi élet legáltalánosabb formája az egyesületi volt, mert a korábban túlnyomórészt az egyházi szervezeten kívül működő vallásos egyesületeket az egyházak befogadták, ezzel együtt nyitottak az egész társadalom felé. 1933-ban a református egyház törvényt is hozott arról, hogy az egyházukkal csak laza, vagy semmiféle kapcsolatot sem tartókkal való foglalkozást hivatalos programjává teszi.

Az egyesületi tevékenység bővülését és differenciálódását mutatja többek között a Soli Deo Gloria (SDG) református diákszövetség 1921-es megalakulása is. A megélnéknél szociális tevékenységet az Országos Református Szeretetszövetség fogta össze, mely 1938-ban már 34 karitatív intézményt tartott fenn. (Kósa, 2006. 527. o.)

„Ha az állam egyfelől kimondja – érvelt Klebelsberg –, az általános tankötelezettséget, akkor másfelől, a terhek nagy részét viselje, és ez által tegye is lehetővé a tankötelezettség végrehajtását.” (T. Kiss, 1998. 67. o.) Ezek az iskolák növelték a világi oktatás szerepét az egyháziakkal szemben. Túl azon, hogy „a népiskolai nevelés megreformálása a kereszténynemzeti értékrend jegyében történt, utat is engedett a középosztályba 'alulról' történő, több generációs bekerülésre”. (T. Kiss, 1998. 70. o.)

Az iskolán kívüli népoktatás ügyét a kormány és az egyházak közös feladatnak tekintették. „... Az ország csak akkor lesz szilárd, ha a felépítményt a vallás és erkölcs vasbetonjaiba fektetjük” (Klebelsberg, 1929. 60-61. o.) – hangoztatta Klebels-

berg, aki azt vallotta, hogy a jövőt az egyházak és a szocializmus harcának győztese fogja meghatározni. Ezért azt tartotta kívánatosnak, hogy az egyházak ne egymás ellen küzdjenek, hanem inkább a radikalizmus ellen.

Református nőnevelés

A református iskola egy keresztyén közösség, amely olyan hitvalló pedagógusokat feltételez, akik hivatásukat Istentől kapott küldetésnek tekintik. Életpéldájukkal, minden megnyilvánulásukkal keresztyénné, krisztusi emberré kívánják nevelni tanítványaikat. E feltételek teljesülése nélkül senki nem vállalhatott oktatói-nevelői munkát az egyház fenntartása alatt működő intézményekben.

Az iskolák alapítói vallották, hogy nemcsak az egyénnek, hanem egész közösségeknek, népeknek is Istentől rendelt küldetésük van. A református iskola ennek jegyében mindig osztozott és osztozik még ma is a nemzeti sorskérdésekben. Ez egyben azt is jelenti, hogy alapvetőnek tartják a nemzeti értékek, hagyományok tudatosítását és ápolását, a magyarságtudatra való folyamatos, a különböző évfolyamú diákok értési fokának megfelelő nevelést. Nemcsak az erre különösen alkalmas szaktárgyi órákon – magyar nyelv és irodalom, történelem, ének, művészettörténet –, hanem minden más – tanórai és iskolán kívüli – alkalommal is.

Szabó Magda és a két világháború közötti református nőnevelés

A nőnevelés, a nőnevelő intézetek világának megismeréséhez segítségül hívhatjuk Szabó Magda író nő szépirodalmi munkásságát, aki nemcsak tanulóként, hanem később pedagógusként is ott volt az iskolai mindennapokban. Két népszerű regénye a vizsgált korszak nőnevelő intézményét mutatja be: az *Abigél* a második világháború idején egy kisvárosi lánynevelő intézetben (Matula Gimnázium) játszódik, míg a *Für Elise* valamivel korábban, az 1930-as évek Debrecenében (Dóczi Gedeon Leánynevelő Intézet). Regényeiben a megélt iskolai mindennapok világát ismerhetjük meg, műveit neveléstörténeti dokumentumként is vizsgálhatjuk.

Szabó Magda életében nagy szerep jut a vallásnak: édesanyja, Jablonczay Lenke, katolikus, míg édesapja, Szabó Elek, református. Az író nő apja vallásában nevelkedik fel, így kerül a debreceni református Dóczi Gedeon Leánynevelő Intézetbe. Nem véletlen az író nő pályaválasztása, hiszen édesanyja, Jablonczay Lenke is tanítónőként dolgozott: „*A kettétört pályájú tanítónő saját, egyszem lányát játékosan, nevetve, szórakoztatóan tanította meg mindarra, amit a tanterv előírt.*” (Könyve, 1977. 52. o.)

Regényeiben hitelesen, reálisan ábrázolja az iskolai élet mindennapjait és a pedagógusokat. Arról, hogy ő maga milyen volt pedagógusnak, így olvashatunk egy volt tanítványával készült interjúban: „*Hódmezővásárhelyen születtem, a lánygimnáziumba jártam. Nagyon jó társaságba kerültem, nyolc évfolyamos osztályban végez-*

tem el a gimnáziumot. Szerencsés voltam. Az a társaság, amely a majdani drága jó nyolcadik lett, az elsőtől kezdve végig, érettségig megmaradt. Abban is szerencsém volt, hogy az előző magyartanárom Szabó Magda volt, az író. Szerettük Magda nénit, meglehetősen szigorú volt, igyekezett megszerettetni velünk az irodalmat, de az osztály csintalan volt, sokszor olyanokat is csináltunk, ami talán méltatlan volt az orvos-, ügyvédgyerekekhez, a jólszituált családok gyerekeihez.”³³

Az Abigél, mint neveléstörténeti forrás

Az *Abigél* megírása közben Szabó Magda nagymértékben támaszkodott a Dóczyban átélt emlékekre, és Vitay Georgina történetébe beleírta saját élményeit, tapasztalatait is. Így lett a Matula intézet Szabó Magda iskolájának hasonmása.

Az *Abigél* az árkodi Matula Gimnáziumban játszódik. Az iskola a város egykori püspökéről kapta nevét. A középkorban még kolostorként működött, csak később lett a nőoktatás helyszíne. A városról Szabó Magda a következőket írja: „*Árkod hetvenezer lakos, Kelet-Magyarország legősibb iskolavárosa. A lakosság kilencvenhét és fél százaléka protestáns, ipara most van fejlődőben. Céhjei a középkorban világszerte ismeretesek voltak, egyeteme skót, németalföldi, skandináv és német egyetemek testvérintézete. Híres felsőkereskedelmi iskolája, református fiúgimnáziuma és a Matula püspökről elnevezett leánynevelő intézete, amely Magyarország első olyan intézménye volt, ahol hivatásos nevelők rendszeres nőképzést folytattak.*” (Szabó, 2006. 22. o.) A Matula épülete zömök, rideg és labirintusszerű volt a növendékek számára. Kicsik voltak az ablakok és rácsosak, a bejárati kapu vassal volt pántolva, Ginát megérkezésekor egy erődre emlékeztette. Az épület még az 1930-as években is erősen emlékeztetett a korábbi kolostorra.

A főhős, Vitay Georgina, az iskola zárt világában nagyon egyedül érezte magát, csak Abigél volt az, aki a reményt tartotta benne. Ginát egy „árulása” miatt kiközösítették a lányok, majd megpróbált megszökni. De szökésében megakadályozta König tanár úr, akiben az író egyik volt tanárára ismerhetünk. Gina ezután nagyon gyűlölte Königet, akit a diákok csak gúnyoltak, és nem tiszteltek. Nem látták a tanár mögött az embert. Hiába állt a lányok oldalán, kénytelen volt felvenni a távolságtartó tanár szerepét, mert a Matula vallásos világa megkövetelte a fegyelmezett tanárokat.

Az árkodi kisváros Matula nevelőintézetébe csak vidéki lányok járhattak. A lányokat teljesen elzárták a külvilágtól, még a városban lakó fiatalokkal sem érintkezhetek. Az iskola falait csak nevelő kíséretében lehetett elhagyni. Az iskola épületén belül a lányoknak szigorú házirendet kellett betartaniuk, minden személyes tárgyuktól megfosztották őket már az első napon. Az egyenruha viselése kö-

³³ members. iif. hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/nemeth-laszlo-univerzuma-05. html - 50k - (utolsó megtekintés: 2015. október 21.)

telező volt, senki nem tűnhetett ki a többiek közül eltérő ruházatával, ékszereivel. Az egyéniség kifejlődését nagymértékben korlátozták. Mindenkinek istentiszteletre kellett járnia, és a Bibliát alaposan kellett ismerniük. Minden osztály élére kineveztek egy internátusi nevelőt, egy prefektát (diakonisszát). A Matula falain belül az elemi osztályokban csak tanítónők tanítottak, de a gimnáziumban a szaktanárok között már megjelentek a férfi tanárok is.

Szabó Magda sorainak hitelessége annak is köszönhető, hogy az író nő néhány évig Hódmezővásárhelyen is tanított. A regény megírásához mind diákévei, mind tanári pályafutása alatt összegyűjtött tapasztalatait felhasználja.

A Matula gimnázium szigorú házirendje megkövetelte azt, hogy a lányok egyforma öltözetben jelenjenek meg. Nem lehetett köztük semmilyen különbség, nem fejlődhet ki a lányoknak saját stílusuk, egyéniségük. Még a hajukat is egyformán kellett viselniük. *„Ahogy elhaladtak előttünk, mind hátrafordult, kihúzta magát, és köszönt. Kötényt viseltek valamennyien, hosszú ujjú, egész testüket elfedő, alsó láb-szárú közepéig érő, piros paszpolos, fekete klottkötényt, s Gina azt gondolta, talán sose fogja tudni megkülönböztetni őket, hiszen olyan egyformák, még csak a hajukat is középen elválasztva viselik mind, hosszabb-rövidebb copfba fonva, s copfjaik végét pertlivel kötötték át, olyasmí fekete pertlivel, mint a cipőzsinór.”* (Szabó, 2006. 34. o.)

Az iskolákban – azokon belül is elsősorban a bentlakásoknál –, a szigorú házirend mellett szigorú napirenddel is találkozhatunk. A lányok csak a Bibliát olvashatták olvasmányként. Telefonálni csak nagyon ritkán lehetett, akkor is csak az igazgató és a diakonissza jelenlétében. Ezzel megakadályozták, hogy a lányok panaszkodjanak szüleiknek, amivel szintén arra nevelték őket, hogy viseljék el a problémákat. Levél írásához is csak egy papírt és ceruzát kaptak, de a megírt leveleket a tanárok ellenőrizték, tehát az iskoláról, az iskolai mindennapokról a lányok semmi rosszat nem írhattak szüleiknek. Tulajdonképpen minden lépésüket és gondolatukat ellenőrizték, felügyelték; ami szintén a nevelési elvekben foglaltak megvalósulását jelezte.

Nem volt lehetőségük olyan időpontot találni, amikor kedvük szerint egyedül lehetek volna, félre tudtak volna vonulni. A délutáni sétákon is minden osztályt a kirendelt diakonissza kísért. A városban tett sétákon nem állhattak meg, nem beszélhettek senkivel, még az iskola portásával sem.

Für Elise – az önéletrajz

A *Für Elise*ben az író nő a Dóczi Gedeon Református Leánynevelő Intézetben hatévesen kezdi meg a tanulmányait, majd 1935-ben itt teszi le az érettségi vizsgát. A leánynevelő intézetet 1823-ban alapították, majd a Tudományegyetem gyakorlóiskolája lesz. A Dóczi két épületből áll. Az egyik az Ó-Dóczi: itt zajlott a hitani előkészítő, és ez az épület adott teret az elemi és a polgári iskolai oktatásnak.

A másik egy új épület volt, ahol a gimnazisták tanultak, illetve itt működött a tanítóképző a gyakorló elemi iskolával. Ez a leánynevelő intézet már különbözik az *Abigél*ben bemutatott árközi Matula gimnáziumtól, abban mindenképp, hogy ide nem csak vidéki lányok járhatnak, hanem a városból is fogadtak tanulókat. Ennek köszönhető, hogy a napirend kötöttségei itt nem jelennek meg olyan erősen.

Ebben az iskolában is találkozhatunk diakonisszákkal, mivel az iskolának volt bentlakásos része is. Diakonisszaként dolgozott az író nő testnevelés tanára is, akit a lányok nem kedveltek. Szabó Magda a városban lakott, és minden nap onnan járt be az intézetbe. A városban lakó tanulók iskolai órák után hazamentek, és nem töltötték az egész napjukat az iskolában. Így a nevelőkön kívül a szülők is hatékonyabban szólhattak bele gyermekük fejlődésébe, nevelésébe.

Az író nő nagy szeretettel és alaposággal mutatja be egykori iskoláját, ahol fiatal éveit töltötte: „*Már említettem, a régi épületnek óriási udvara volt, teleültetve illatos virágú cserjével, s ahogy eljött a tavasz, játszhattunk kabát nélkül a tágas helyen, elfértünk, ha nem is kényelmesen.*” (Szabó, 2005. 117. o.)

Mindkét regényben jelentős szerepet kapnak a tanárok. Az *Abigél*ben és a *Für Elise*ben is olvashatunk fiatal férfi tanárokról, akikért rajonganak a serdülő lányok. Sőt, ha még tovább keressük a hasonlóságot, mindkét írásban olvashatunk olyan tanárokról, akik segítik a főszereplő életét. Gondoljuk csak König tanár úrra és Korondy tanár úrra. Mindkét férfi egyfajta apaszerepben jelenik meg: „*Apám, igazi apám, te ott a távolban, annyiszor sértettem meg, ahányszor csak alkalmam volt – mivel tudom valaha jóvátenni, hogy csak most ismertem fel König tanár úrban Abigélt?*” (Szabó 2006. 466. o.), illetve: „*Korondy meg a második apám volt, magánkincsem ...*” (Szabó, 2005. 190. o.)

A regényekben olyan iskolatípussal találkozhatunk, ahol a lányok teljesen ki vannak szolgáltatva tanáraiknak. Erről az alábbiakban olvashatunk: „*A két világháború közt kibontakozó női karriert valamiképpen univerzálissá teszi ez a mű, úgy, hogy ez ellen a felvilágosult iskolatípus ellen emel szót, mely valójában gúzsba kötötte a lányokat és testileg kiszolgáltatta őket tanáraiknak, de már bizonyos tudást képes volt átnyújtani nekik.*” (Kiss, 2003. 103. o.)

Iskolaszervezet

Az alapfokú oktatás terepe az elemi népiskola volt. Ennek négy osztályos képzését követően az ugyancsak négy évfolyamos polgári iskolában vagy a gimnázium, a reálgimnázium és a reáliskola intézményeiben lehetett folytatni a tanulmányokat. A gimnáziumokra jellemző volt, hogy a matematikai-természettudományos tárgyak alacsonyabb óraszámban jelentek meg, mint az ezeket a területeket preferáló reáliskolákban.

A középfokú oktatás célja az volt, hogy a tanulóknak gyakorlati irányú, de általános műveltséget alakítson ki, amely a mindennapi életben való boldogulásra, vagy

a középfokú szakiskolákra készít elő. A polgári iskola elvégzéséről kiállított bizonyítvánnyal már tovább lehetett tanulni a tanítóképző intézetekben, a felső kereskedelmi iskolákban, a mezőgazdasági vagy ipari iskolákban.

Az egyes intézményeknél gyakran előfordult, hogy egy épületben kapott helyet több iskolatípus is. Ilyen intézmény volt a debreceni Dóczy Gedeon Református Leánynevelő Intézet is, amelyet csak „kisasszonygyárként” emlegettek városszerterte. Az iskolában „együtt élő” iskolafokokat Szabó Magda érzékletesen mutatja be: „*Sokan voltunk odalenn, mi, elemisták, aztán gyakorló elemisták, akikről nem tudtuk bizonyosan, micsodák, később megértettem, hogy náluk és rajtuk tanulnak tanítani a leendő nénikék és ebbe az épületbe járnak még a tanítóképzősök és a polgáristák is. A polgáristák kasztja külön kaszt volt, a gazdag vállalkozók és iparosok lányaié (...) a négy elemi után még négy polgárit végeztek, komoly követelményekkel. Aki ott jelesre vizsgázott, elmehetett később tisztviselőnek, tovább képezhette magát felelős irodai munkára.*” (Szabó, 2005. 117. o.)

Tantárgyi rendszer és tananyag

Megkerülhetetlen kihívásként jelentkezett a 20. század elején szinte mindegyik iskolaformában a tananyag korszerűsítése. „*A vesztt háború, a forradalmak, Trianon sokkja feladattá tette a különféle iskolatípusok tananyagának újragondolását. A tudományok fejlődése az új eredmények gyarapodása ugyancsak ezt az igényt fogalmazta meg.*” (T. Kiss, 1998. 65. o.)

Az egyes intézményekben „*Voltak fő- és melléktárgyak, nálunk főtárgynak számított a francia, a magyar, történelem, latin, földrajz, természetrajz, német, számtan, hittan, ének, melléknek a rajz, a kézimunka és a testnevelés.*” (Szabó, 2005. 146. o.) A modern nyelvek oktatását különösen fontosnak tartották a hazánkkal diplomáciai kapcsolatokat ápoló államokkal való együttműködés, a nemzet kulturális területen való újbóli felemelkedése szempontjából. „*Tantárgyaink száma az első négy évben nem szűkült, nem bővült, mindig ugyanazt tanultuk, csak egyre részletesebben taglalva, a történelemnek mindig más-más szakaszát tárgyaltuk, akár a földrajzot, biológiát, természetrajzot, tágult az ismeretanyaggal együtt a világ.*” (Szabó, 2005. 149. o.)

Az 1930-as évektől egyre nagyobb hangsúlyt kapott egy – addig nem, vagy csak kevés iskolában tanított – tantárgy, a honvédelmi ismeretek. Ez a tantárgy komoly politikai és világnézeti tartalmú volt, így szorosan kapcsolódhatott a történelem tantárgy anyagához. Elég csak az *Abigél*-ben Gina osztályfőnökére, Kalmár Péterre gondolnunk, aki a történelem tanáraként hatalmas lelkesedéssel szötte át történelmóráit az első világháború és a nemzeti politika aktuális kérdéseivel.

Szabó Magda a politikai neveléssel kapcsolatban a következőket írja: „*...alkotmánytan és közjog, országot érintő fogalmak, történelmi események akár a tizenkilencedik, akár a huszadik században (...) Ilyen tenger idő alatt sok minden tör-*

tént, de hál' Istennek el is múlt, és a kormányzó békéje biztosítja az ország rendjét.” (Szabó, 2005. 341. o.)

A hazafias neveléssel kapcsolatban pedig a következőket olvashatjuk: „(...) *aki nem tudja egyetlen hiba nélkül felmondani érettségén a Himnusz és a Szózatot, már nem is kap kérdést, felelet nélkül megbukott.*” (Szabó, 2005. 342-34. o.)

Az iskolában tanított kötelező tantárgyak megtanulásán túl a lányoknak táncórákra is kellett járniuk, amelyeket az iskolán kívül szervezett keretek között oldottak meg. Az ifjú növendékek elemiben elsősorban balettot tanultak, középiskolában pedig valamilyen szalontáncot, de a tehetségesebbeknek lehetőségük nyílt a zongorán vagy a hegedűn való muzsikálás elsajátítására is.

Az iskolai tananyagot több helyen megkritikították: Elítélték és mellőzték Petőfi Sándor forradalmi költészetét és prózáját, Ady Endre költészetét dekadensnek nyilvánították, József Attiláról – mint kortársról – pedig említést sem tettek. A természettudományokat sem lehetett a maguk teljességében tanítani, hiszen egy dogmatikus világképet, a világ teremtésének bibliai elméletét kellett megtanulni és egyedülként elfogadni.

Az ismeretek „titkolása” túllépett a tananyag megszabott keretein is. Az iskolás lányok körében egyre jobban terjedt a szexualitás iránti fokozott érdeklődés, kérdéseikre azonban nem kaphattak választ: „... *a szexuális élet kérdéseiről ... nem-hogy egyházi neveléssel foglalkozó protestáns iskolában nem eshetett szó, de (...) hallgatott a magyar társadalom is*”. (Szabó, 2005. 117. o.) A másik nem jelenléte azonban óhatatlanul is magával hozza a szexualitás kérdését. Az *Abigél*-ben Gina osztálya szerelmes volt az osztályfőnökükbe, Kalmár Péterbe. Ám gyakori volt az is, hogy nem élő személy volt a „rajongásuk tárgya”, hanem a lányok választottak maguknak bizonyos – a tanteremben található – tárgyakat, amelyekhez a diakonisszák tudta nélkül férjhez szoktak menni. Ezzel próbálták elviselhetőbbé tenni az intézetben töltött sivár napokat. Aki nem akart ebben a játékban részt venni, azt a lányok kiközösítették maguk közül, így ő véglegesen egyedül maradt az idegen és zárt világban.

Az egyházi iskolák nemcsak szemléletmódjukban, de a taneszközökben is eltértek a világi iskoláktól. Vitay Georgina egy liberális szemléletű pesti iskolából került az árkodi Matula gimnáziumba: „*Tankönyv, füzet úgyis csupa új kell, eddig állami iskolába járt, most egyháziba viszik, ott mások a tankönyvek, még az írópapír is*”. (Szabó, 2006. 12. o.) A taneszközökön túl minden személyes tárgytól meg kellett válnia, új ruhát, táskát, de még új fogkefét is kaptak.

A református gimnáziumok első évétől minden növendéknek kötelezően részt kellett venni a cserkészcsapat munkájában.³⁴ A cserkészlet céljai között szerepelt, hogy a magyar lányokból egészséges, edzett, illemtudó fiatalokat neveljen, akik

³⁴ A cserkészletet Robert Baden-Powell angol tábornok alapította még 1908-ban kizárólag 10-18 éves fiúk számára. Két évvel később, 1910-ben hozta létre a hazánkban is elterjedt leánycserkészletet. (Csicsay, 2002. 212)

mindenkor hűek a hazához, a nemzethez, valamint a magyar nemzet erkölcsi és kulturális értékeihez.

Az iskolák felszereltsége mindenben alkalmassá kellett, hogy tegye az intézményt arra, hogy a tantervben és a nevelési programban meghatározott feladatoknak és céloknak maradéktalanul meg tudjanak felelni: „*A földszinten a képzősök és a kisgyermek kényelmére különleges metodikával dolgozó elemi működött, s ami az épületből létrejött, iskolánkat az ország legmodernebb oktatóintézményévé tett. Először láttunk életünkben oktatóintézetben laboratóriumot, vetítógépet, tejtűveg táblákat, amelyekre színes krétával írnak, először tisztálkodásra, tízórai elfogyasztására kijelölt szobákat és kamrát a takarító személyzetnek, a kellékeknek, vedreknek, nyeles felmosó-készleteknek, porszívóknak. Volt a háromemeletes csodaházban külön ima-, torna- és díszterem szélesre tárható dupla ajtókkal, elrekesztett szárnyas rész a nevelőtestület nyugalmanak biztosítására, és volt előszoba igazgatói iroda.*” (Szabó, 2005. 132-133. o.)

Az *Abigél*ben hasonlóan jól felszerelt osztálytermekkel találkozunk: „*Osztályuk közel esett a testülethez, Gina most látott először tantermet a Matulában, s megint csak meglepődött, mert olyan csillogóan modern volt, olyan mindennel felszerelt és gazdag, hogy sokszorosan felülmúlta a Sokoray Atala-beli helyiségeket. Voltaképpen nem is olyan volt, mint egy átlagos osztályterem, hanem inkább mint valami tribün, a katedraasztaltól a hátsó falig egymás mögött két-két lépcsőnyit emelkedő, félkör alakú padosorok futottak a két keskeny szélső és valamivel szélesebb, középső lépcsős feljárat, ahonnan ki-ki megközelíthette a helyét, még inkább szokatlanlanná tette az osztályt. A falakon, szorosan egymás mellett, berámázott reprodukciók és portrék sorakoztak, a tanterem legmagasabb pontján, az utolsó padosor mögötti széles, üres sávon vetítógép állt.*” (Szabó, 2006. 72-73. o.)

A vallás kiemelt szerepe

1929-ben *Az ifjúság keresztény neveléséről* szóló pápai körlevélben az olvasható, hogy a nevelés joga az egyházat illeti, és a nevelés alapelveivel ellenkezik, ha az iskolából kizárják a vallást. Ennek értelmében természetesen nem csak a katolikus iskolák tekintették joguknak a vallásos nevelés beemelését az iskolai mindennapokba, hanem a protestáns felekezetek is.

Szabó Magda maga is sokat ír a vallás szerepéről, hiszen vallásos, református apás családban nőtt fel. Családjában öröklődött a református vallás iránti elkötelezettség (apai ágon több református lelkész is volt a családból). Ezért is került a kislány a debreceni Dócziba. Itt a tanterv fontos része volt a hittanóra, ezen túl kötelező volt a vasárnapokon és az ünnepnapokon az istentiszteleteken való részvétel. A *Für Elise*ből az is kiderül, hogy az elemi iskola első osztályába csak azt vették fel, aki járt hittani előkészítőre, és volt elég ismerete a vallás terén. (Szabó, 2005. 85. o.)

Az egyház erőteljesen éreztette jelenlétét az oktatásban, a diákoktól feltétlen en-

gedelmességet követelt, és ellenezte a tanulói autonómia minden megnyilvánulását. „Ezt is meg kell tanulnod, hogy az ember nem kérdez, anélkül engedelmeskedik” – figyelmezteti Zsuzsanna Ginát. (Szabó, 2006. 36. o.). „Az egyház keze itt emelkedett először figyelmeztetővé: vigyázz, tanuló, itt egy vagy a többivel, nem henceghetsz öltözetteddel, ékszert nem viselhetsz, le a fülbevalókkal, hajba kötött masli tilos. Volt egyensapkánk, egyenkalapunk, barna vagy fekete rádlis patentharisnyánk, bokánkat feszesen rögzítő félmagas lábbeli védte.” (Szabó, 2005. 133-134. o.)

A református iskolák leánynevelése a felekezeti oktatáson túl a jövőre való felkészítést is célul tűzte ki: „...itt magyar református lányokat készítettek elő részint a hétköznapi egysíkú, részint, ha Isten szándéka így döntene, fényes pályát ígérő rendkívüli életre.” (Szabó, 2005. 87. o.) A vallásos nevelés már az iskolai nevelés megkezdése előtt, az ún. hitbéli előkészítésen megkezdődött, ahol az imádságokat tanulhatták meg: „Egyházunk alapimádságai közül a miatyánkot már elemezte a hitbéli előkészítés, s miután Trianon után voltunk, a magyar hiszekegy is a megtanulandók között szerepelt, nem csak Krisztus, Magyarország feltámadásában is hinnie kellett, aki Dóczi Gedeon intézetének valamelyik ágazatát látogatta.” (Szabó, 2005. 88. o.)

A vallásos nevelés része volt a személyes példamutatás is. Erre példa Zsuzsanna esete az *Abigé*lből: „Minden, amit Zsuzsanna tesz, az én veszedelmem volt, én nyitottam ki a kaput, azt a kaput, amin elvitték a gyerekeket. Valóban elvitték a gyerekeket, a veszélyeztetett gyerekeket. Hogy a szülők hogy értek el engem, arról inkább ne beszéljünk, valahol elértek. Nem lehetett, hogy egy gyereket pusztán a felekezete miatt elvigyenek, az elviselhetetlen gondolat volt. S amellet igazán nem tudom, mit szólt volna hozzá Jézus Krisztus ...” (Szurmainé, 2007. 70. o.)

Fegyelem és szigor a nőnevelő intézetekben

A nőnevelő intézményekben normatív nevelési koncepció szerint folyt a nevelés és az oktatás, amely szerint kiemelten fontosak a hosszabb távon fennmaradó emberi és etikai értékek, magatartási normák közvetítése, és ezek elsajátíttatása a tanulókkal. E nevelési koncepció követői úgy gondolták, hogy az ember csak abban az esetben tud konstruktív módon beilleszkedni a társadalomba, amennyiben magatartása és életvezetése irányításában a fenti szempontok, értékek vezérlő elvként jelennek meg. Ennek érdekében kívánták minél fiatalabb korban megismertetni a tanulókkal az alapvető értékeket.

A mindenekelőtt a jellem fejlesztését célul tűző módszer Comenius és Herbart nevéhez is köthető. A nevelési folyamat olyan külső tényezők által irányított, mint a pedagógus. A tanulók szigorú tanári irányítás alatt álltak, mindent a pedagógus írt elő, a tanulók gondolatait pedig nem vették figyelembe, ezáltal nem hagytak teret a személyiség megfelelő kibontakozásának. Ez a túlzott szabályozottság vezetett ahhoz, hogy a szigorúsághoz nagymértékben hozzászokott lányok nem tudtak

mit kezdeni az olyan pedagógusokkal, akik „gyengébben” fogták őket. Ilyen pedagógus a *Für Elise*ben a hatodik osztályba érkező új franciatanár, aki megértő volt, megengedte, hogy a lányok sírjanak, kifogásokat emeljenek, meghallgatta ellenvetéseiket, magyarázataikat. Az oktatásban ilyen módszer alkalmazásának megvan ugyan az az előnye, hogy a tanulók normaismerete, ítélőképessége, tudatossági szintje fejlődik, hátrányként azonban megjelenik az, hogy a lányoknak kevés gyakorlási és tapasztalatszerzési lehetőséget hagyott.

Az iskolában a – még ma is elterjedt – frontális tanítási módszerrel tanították a diákokat. Ennek nagy hátránya, hogy a tanár ismertette, bemutatta a tananyagot, míg a tanulók csak passzívan figyeltek, esetleg jegyzeteltek. Ezzel nem ösztönözték a tanulók önálló gondolkodását. Jó példa erre Szabó Magda *Für Elise*ben leírt esete, amikor az író nő sorozatos büntetéseket kapott kirívó írásai, dolgozatai és fogalmazásai miatt. Konkrét példa erre a Munkácsy-kép (*Ecce homo*) esete, amikor Szabó Magda a képen látható kutya szemszögéből meséli el a történetet: „*Dolgozatom meglepő sorsra jutott, személyesen kellett izekre szagatnom az osztály előtt, mert megsértettem írásommal Jézus Krisztust. Sokáig sziszegte rám magyarázatát Mórre Mária, mert nehezen tudtam felfogni, hogy lehet valami tilos, ha szabadon választható, mi a vétek abban, ha én, aki a nagy tablón mindenkit ismertem, Jézust, Pilátust, Kajafást, Máriát, még Magdolnát is, miért nem választhattam a kép előterében érdeklődve figyelő kóbor kutyát, az egyetlen, akinek nem tudtam múltját és jövőjét*”. (Szabó, 2005. 143-144. o.) Aki valamilyen módon kilógott a sorból, annak az nem csak kellemetlen, de kifejezetten hátrányos volt, hiszen az ilyen tevékenység nemkívánatos, sőt egyenesen tilos volt.

* * *

Szabó Magda regényei a szépirodalmi értékeken túl neveléstörténeti (elsősorban nőnevelés-történeti) értékűek is, mert általuk képet kapunk a két világháború közötti oktatásról, a református nőnevelésről.

Irodalom

- A magyar középiskolák statisztikája az 1932-1933. tanévig.* Budapest, 1933.
- Csicsay Alajos (2002): *Iskolatörténet.* Lilium Aurum, Dunaszerdahely.
- Felkai László (1984): *Az 1883. évi középiskolai törvény létrejötte és jelentősége.* In: Pedagógiai Szemle, 5. sz.
- Kiss József (1929): *Nők a tanítói pályán.* Budapest.
- Kiss Noémi (2003): „*Cili én vagyok*” avagy a régimódi textuális tér (Szabó Magda: *Für Elise*). Al-föld, 11. sz. 103. o.
- Klebsberg Kuno (1929): *Küzdelmek könyve.* Athenaeum Kiadó, Budapest.
- Kósa László (szerk., 2006): *Magyar művelődéstörténet.* Osiris Kiadó, Budapest.

- T. Kiss Tamás (1998): *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*. MMI-Mikszáth Kiadó, Budapest.
- Kónya Judit (1977): *Szabó Magda alkotásai és vallomásai tükrében*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Mészáros István (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996-1948. Általánosan képző középiskolák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla (2003): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskolázás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pukánszky Béla (2006): *A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Sárközi István (1980): *Az ellenforradalmi rendszer népiskolapolitikája Magyarországon (1919. augusztus – 1944)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szabó Magda (2005): *Für Elise*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó Magda (2006): *Abigél*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Hollóssy János Könyvnyomtató, Budapest.
- Szurmainé Silkó Mária (2007): *Ajándékomat megbecsüld! Töredékek Szabó Magda életművéhez*. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen
- Tar Károly (1983): *A debreceni közép- és középfokú iskolák helyzete az ellenforradalom idején*. Debreceni Szemle, 1.s z. 113-121. o.